

Molnár Csikós László

**A KOLLEKTÍV NÉVADÁS
NEM HIVATALOS
FORMÁINAK VÁLTOZATAI
EGY KÖZSÉG ÉLETÉBEN**

1.

Csúfnéveket és ragadványneveket gyűjtöttem 1971 nyarán Ada község területén. Mivel Adán következetesen használják a középzárt *e* hangot (ë), igyekeztem az adatok lejegyzésekor ezt híven visszaadni. Mintegy 600 adatot gyűjtöttem össze, melyek közül néhány diakron jellegű. Ehhez forrásaim voltak:

1. Községi cselédnyilvántartó 1873-ból;
2. Az „ada—moholi tanítói takarékmagtár” kötvényei, periratai és kötelezvényei a múlt század 70-es éveitől 1901-ig;
3. Az „Adai tanítói önszegélyező egyesület” kötvényei, periratai és kötelezvényei 1901-től;
4. Az „Adai gazdák szerződésen alapuló kölcsönös tűzkárbiztosítása”, 1901.

Adatközlőim:

Apró Franciska (61)
Balog Rózsa (20)
Dósa Viktória (61)
Hangya Zoltán (17)
Kis Verona (33)

Pukri Miklós László (51)
Miklós Péter (86)
Rusák Erzsébet (64)
Tóth Béla (17)

2.

Az Értelmező Szótár szerint csúfnévvel vagy gúnynévvel az ember csúfol valakit, „vkinek hibáját, fogyatékoságát, gyengéjét, életének a közfelfogás szerint szégyenletes körülményeit szavaival, magatartásával ismételten nevetségessé tesz; gúnyol, gúnyt űz belőle: vkit azzal boszszant v. tesz nevetségessé, hogy vele kapcsolatban vkit v. vmit emleget; vkit vimnek gúnyosan nevez, hív vminek”.

A ragadványnevet viszont így határozza meg az ÉrtSz: „Vkinek hivatalos nevével együtt használt, emlegetett, származására, foglalkozására

v. vmely jellemző tulajdonságára utaló, többnyire tréfás v. gúnyos megkülönböztető név, amely nemzedékek során a hivatalos név részévé is válhatik (pl. Nagyfejű Kovács András)."

Szerintem a csúfnév rendszerint *egy* emberre vonatkozik, egyéni tulajdonságokat emel ki, ezzel szemben a ragadványnév egész családra, sőt több családra is vonatkozhat, sajátos megkülönböztető funkcióval rendelkezik. A ragadványnevek egy csoportja valószínűleg kapcsolatban van az ősi nemzetségevekkel. Természetesen egy-egy ilyen kapcsolat felderítése elsősorban a történeti nyelvtudomány feladata.*

3.

A csúfnév rendszerint valamely szűkebb körben jelentkezik, miután ott állandósult, elterjed, esetleg változik. Az eredeti névadó ok így nagyon gyakran feledésbe merül: „Hát úgy csúfójják, fiam” (Apró Franciska).

Adatközlőim, különösen az idősebbek, a ragadványneveket csúfnév-ként emlegetik, nem tesznek különbséget a csúfnevek és a ragadványnevek között. A legtöbb ragadványnévre, illetve csúfnévre nem tudnak magyarázatot adni.

Csúfnév szerzésére alkalmas időszak a diákkor. Gyakran az osztály minden egyes tanulójának van csúfneve, némely diáknak néha több is. Egyesek szinte kiprovokálják adott testi és lelki tulajdonságaikkal a csúfnévadást. A tanulóévek csúfnevei megmaradhatnak a felnőttkorra is, sőt ragadványnévvé is válhatnak.

A csúfnevek létrejötténél több fázist figyelhetünk meg:

1. *alkalmi csúfnév*

Egy bizonyos szituációban keletkezik. Pl. *öccse*** . Ez a név valójában az idősebb fiútestvérre vonatkozik. Az ugyanis gyakran küldözgette az öccsét ide-oda: „Öccse, hozz vizet! Öccse, menj el a boltba!” A végén rajta maradt az *öccse* név.

2. *állandósult csúfnév*

Itt már az alapszituáció mellékessé válik. A névadásban közvetlenül résztvevőkön kívül más rendszerint nem ismeri a névadás indítékait, körülményeit. Szerencsére a csúfnevek meglehetősen beszédesek, rendkívül nagy a hangulatfestő erejük. Nagyon sok csúfnév familiáris hangulatot kelt. Pl. *csimesz, szutyu, szlotty, kabak, csíriusz, pantyuli, cöfi* stb.

3. *csúfnévi eredetű ragadványnév*

Valamelyik ős csúfnevét „örökli” a család, és ez a név lassan a hivatalos név részévé is válhat: *csalandra* Mészáros Gábor, Mészáros *csa-*

* Lehetne még foglalkozni a ragadványnevek és a csúfnevek szociológiájával és egyéb speciális kérdéseivel, ahhoz azonban alaposabb tanulmány lenne szükséges.

** A csúf- és ragadványneveket dolgozatomban következetesen kis kezdőbetűvel írtam. Ezt tudatosan tettem, mivel

— ezek nem hivatalos nevek,

— a Helyesírási Szabályzat külön nem rendelkezik erről,

— a nevek nagy része melléknévi eredetű és konkrét tulajdonságra utal.

landrák vagy csalandra Mészárosok. A csúfnévadás indítéka az lehetett, hogy a családi ős furfangos, ravasz természetű volt. A leszármazottai aztán arra kényszerültek, hogy kénytelen-kelletlen viseljék ezt a megkülönböztető nevet. (Valójában szükség is van rá, mivel több Mészáros nevű család is él a községben.)

4. becenévi eredetű csúfnév

A szűkebb értelemben vett családban jön létre, azután terjed el a rokonságban, valamint a nagyobb közösségekben (iskola, üzem, piac stb.). Alakját tekintve becenév, becéző funkcióját azonban többnyire elvesztette, csúfnévvé vált. Pl. *béci* — egy lány neve volt. A lány szülei fiút szerettek volna, azért adtak a lánynak ilyen becenevet. Ez a név kétségkívül a Béla utónévből származik. Jelen esetben a *béci* névből később részben kollektív becenév lett, részben pedig csúfnév.

5. kollektív becenév

Gyakran csúfnévből keletkezik, mely elveszti eredeti pejoratív jelentését, illetve csúfolódó hangsúlyát, mellézköngéjét. Rendszerint közismert emberek, sportolók kapnak kollektív becenevet: *súró*, *dilis*. Mindkét név kézilabdázóra vonatkozik. A másodikon látszik — jól látszik —, hogy eredetileg csúfnév volt. Pető Pál sokat bolondozott a pályán, azért kapta a *dilis* nevet. Mivel mégiscsak kiváló játékos volt, csúfnevéből becenév lett. A csúfnév elvesztette negatív töltését, pozitívat vett föl:

csúfnév	pusztán megkülönböztető név	kollektív becenév	becenév
—	0		+
<i>csíra</i>		<i>súró</i>	
<i>zsiráf</i>		<i>dilis</i>	

A csúfnév—kollektív becenév kategória a nem egyértelműen csúfnévek tekinthető nevekre vonatkozik. Nem igazi csúfnév, de nem is klasszikus értelemben vett becenév, vagyis nem kedveskedő, gyöngéd célzattal használt névváltozat.

4.

A ragadványneveket a csúfnevektől nem könnyű elkülöníteni. Megtörténik, hogy ragadványnevet önmagában is használnak, csúfnévként (pl. *pukri*). Nem ritka eset az sem, hogy a ragadványnév a vezetéknev helyébe lép, kiszorítja a vezetéknevet a kollektív tudatból: *trafikos Franci*. Sokan nem is tudják, hogy az illetőt Gál Franciskának hívják.

Bura László Iriny lakosainak ragadványnevei című dolgozatában (Nyelv és irodalomtudományi közlemények, XIII. évf., 1. sz.) kiegyenlíti a ragadványneveket a megkülönböztető nevekkal. Szerinte a megkülönböztető neveket nemcsak a családfők viselik, hanem a legtöbb esetben a családtagok is. Ez Adán is így van.

„A ragadványneveket — mondja *Bura László* — leginkább önmagában használják (Kupec, Kopó, Poggyász), a keresztnévvel együtt (Hopták Eszti, Mézes Imre), és viszonylag keveset használnak a megnevezett családnevével együtt.” Szerintem csupán ez utóbbiak a tulajdonképpeni ragadványnevek. Maga a szerző is megállapítja, hogy „az önmagában használt ragadványnevek túlnyomó része gúnynév”.

Véleményem szerint a nem hivatalos kollektív névadásnál a következő kategóriák különíthetők el:

a) *tulajdonképpeni csúfnév*

Rendszerint családnál nagyobb közösségekben jön létre és ott használatos. Érzelmileg és hangulatilag pejoratív jellegű, negatív töltése van. Pl. *csimesz*.

b) *csúfnév—kollektív becenév*

Érzelmileg és hangulatilag pozitív, gúnyolódásra csak kivételes esetekben használják. Pl. *kaszi* (a Kaszás vezetéknevből).

c) *ragadványnév*

Egy vagy több család nemhivatalos kollektív neve. Valamikor egy ember megkülönböztető neve volt. Elsősorban akkor használták, ha két személy hivatalos neve azonos volt. Ha az egyiknek volt már csúfneve vagy kollektív beceneve, akkor azt használták ragadványnévként: *kukac* Török Pál, *Tóth József veréb*, *Fehér ábél* Emilia stb.

5.

A) FORMÁLISAN A CSÚFNEVEKET [a), b)] FELOSZTHATJUK:

I. önállóan használt csúfnevek

1. a *vezetéknév különféle módon elváltoztatott, elferdített alakjai*

a. a *vezetéknév megrövidítése*

rëni (Renkó), *kece* (Keceli), *möszi* (Mészáros), *ábris* (Ábrahám) stb.

a. 1. a *vezetéknév első szótagjának továbbképzése -ész és -i képzőkkel*

bogész (Bognár), *totëlész* (Tóth), *kovi* (Kovács), *puszi* (Pusztai) stb.

(Megjegyzés: Ha a vezetéknév első szótagja magánhangzóra végződik, akkor az utána következő mássalhangzó is beépül az új szóba.)

a. 2. a *vezetéknév első szótagjának más módon való továbbképzése*
csuma (Csuzdi), *kiru* (Király) stb.

b. *egyéb módosítások*

töty-möty (Török), *jehó* (Joó), *dësa* (Dósa), *tutus* (Tóth) stb.

2. *az utónév felhasználása*

a. *módosított utónév*

kësza (Géza), *cula* (Zoltán), *jëka* (József), *pëttyes* (Péter) stb.

- b. fiút lánynéven szólítanak
maris, juli, juszti, kati stb. (Ezek általában lányos viselkedésű fiúk.)
- c. nem a saját utónevén szólítják
dénés (Ferenc), *luci* (Gabriella) stb.

II. differenciálódott csúfnevek

lumbi, kis lumbi, nagy lumbi
csonti, kis csonti, nagy csonti
mózés, öreg mózés stb.

[Magyarázat: Valaki csúfnevet kap, pl. *lumbi* (elsődleges csúfnév). Az illető öccse idővel „örökli” ezt a csúfnevet. Őt azonban nem mindig egyszerűen *lumbi-nak* nevezik, hanem hogy megkülönböztessék bátyjától, *kis lumbi-nak* (megkülönböztető csúfnév). Végezetül, ha a két testvért együtt emlegetik, akkor az idősebb a *nagy lumbi* nevet kapja (másodlagos csúfnév).] A differenciálódás másik típusa, amikor a fiú kap csúfnevet (*mózés*), és az apját ennek alapján nevezik el a fiú barátai (*öreg mózés*).

III. becenévvel együtt használt csúfnevek

hajás Gyura, trafikos Franci, pityim Palkó, lëkvár Misa, tuli Julcsa, seggës Pista stb.

Ezekre a csúfnevekre jellemző, hogy nem állnak meg önmagukban, szükség van alaptagra is, amelyhez kapcsolódnak. (Például a *hajás Gyura* csúfnévnek nincs sem *hajás*, sem pedig *hajás György* változata. Csak az említett formában használatos. A csúfnevek ezen csoportja az állandó szókapcsolatokkal rokonítható, éppen a kötött forma miatt.)

IV. különféle, formailag tovább nehezen osztható, több szóból álló csúfnevek

lányok pityëréje, barna cöfi, sicc-kuszli, náci prëcc, züm-züm, humanus pocok stb.

B) A CSÚFNEVEK TARTALMI FELOSZTÁSA

1. tematikailag csoportosítható, önállóan használt csúfnevek

- 1. *állatnevek*
csibe, kakri, ürge, csuka, gida, nyuszi, kiccsirke, zsiráf, cinke stb.

2. *növénynevek*
uborka, székfűszög, bambusz stb.
3. *élettelen dolgok nevei*
bajonét, cágër, papírtarzás, sahara stb.
4. *csúfnévként használt tulajdonnevek*
  - a. *nevezetes személyek nevei*
cicëró, bridzsit, döbrögi stb.
  - b. *filmen vagy a televízióban látott állatok nevei*
dzsudi (majom), blöki (kutya), finci (egër) stb.
5. *személyre vonatkozó köznevek*
kordés, csatlós, baktër, kisbërës stb.
6. *személyre vonatkozó melléknevek*
kuka, kehës, pöndölös, füles stb.
7. *kövér testalkatra utaló nevek*
döbön, dinka, kölökelefánt, döme stb.
8. *hangutánzó szavak*
züm-züm, hapcihó, hërcs-hërcs stb.
9. *egyéb csúfnevek*
binës, bimbi, bulu, csëda, csicë, csíriusz, csorivínó, csinnya, csök, makëc, pantyuli, szlotty, szutyu, szlanka, tyulu stb.

6.

A RAGADVÁNYNEVEK FELOSZTÁSA

I. szerkezet szerint

1. *a ragadványnév megelőzi a hivatalos személynevet*
  - a. rn. + vn. + un.
sëjő Lóci Pál, sarkon Koós József, kukac Miklós Gergely, bulë Imre József, pukri Miklós László stb.
  - b. rn. + vn.
csimbók Szabó, puli Berkes, koszorús Hallai, bikityi Horváth, brindzák Juhász stb.
2. *a ragadványnév közvetlenül a vezetéknev után áll*
  - a. vn. + rn. + un.
Orovecz macska István, Tóth gúgyëla Ferenc, Kokrehel csutka Viktória, Fehér ábël Emília stb.
  - b. vn. + rn.
Apró kata, Török kisjankó, Bartusz gombóc, Horváth sidró, Varga golëszos stb.

3. a hivatalos személynév után következik a ragadványnév
vn. + un. + rn.

Samu Imre *ugyonka*, Kis János *gyarmati*, Péter János *dasa*, Horváth István *csongrádi* stb.

(Rövidítések: vn. = vezetéknev
un. = utónév
rn. = ragadványnév.)

Érdekes megfigyelni, hogy az első csoport ragadványnevei többnyire újabbkeletűek, míg a harmadik csoportba főleg régi eredetű ragadványnevek tartoznak. A második csoport tagjai valahol a középén állnak. Lényegében éppen ezeken figyelhető jól meg az a folyamat, hogy a ragadványnév beépül a személynévbe:

Kis *kővágó*, Kis *imre*, Szabó *szépési*, Kovács *káli*, Tóth *szabó* stb. A felsorolt neveknél ingadozást találunk. Ezek a ragadványnevek ma már többnyire a hivatalos név részei: Kis Kővágó, Kisimre, Szabó-Szepesi, Kovács Káli, Tóth Szabó stb. Látjuk, hogy különféle helyesírási megoldást mutatnak a hivatalossá vált ragadványnevek: egybeírás (Kisimre), kötőjeles írásmód (Szabó-Szepesi), különírás: (Kis Kővágó, Kovács Káli stb.). Szerintem pillanatnyilag egyik írásmód sem emelhető az abszolút norma szintjére.

II. tematikai felosztás

1. a származást mutató nevek

Szabó *szépési* István, Szabó *tatai* Péter, *horgosi* Varga Dezső, *csantavéri* Tóth István, Szollár János *padéji*, Apró István *kukucsikai*, Balogh Pál *bicskei*, Takáts János *tapodi* stb.

A példákban is látható, hogy ez a kategória különösen a szerkezeti felosztás szerinti harmadik csoportra jellemző. Mint már említettem, ezen nevek tekintélyes része már a múlt században is létezett. A sok helysége, vidékre utaló név nagyfokú migrációra enged következtetni. A ragadványnevek tanulmányozásánál tehát szinte elkerülhetetlen a jelenségek történelmi kontinuitásban való vizsgálata.

2. foglalkozásra utaló nevek

László *pap* János, Tóth *szabó* Mihály, Kis *kővágó* István, *bába* Német Sándor, *koszorús* Tóth, *madarász* Varga, *sutús* Tóth, Apró István *juhász*, Nagy János *bognár*, Fehér György *kovács* stb.

3. külső és belső tulajdonságra utaló nevek

Bartusz *gombóc*, Tóth *szuszogó*, Szabó *vörös* Vera, Borovics *balga*, *süket* Miklós Gyula, *gúnárnyakú* Hodik, *szémes* Csuvik, Tóth János *kopasz* stb.

4. *valamelyik ős vezeték- vagy utóneve mint ragadványnév*
balázs Miklós Péter, dora Vámos Gyura, jankovics Török József, Tóth *gúgyëla* Ferenc, özv. Miklós Pálné *rázó*, Tóth György *jalo-vicska* stb.
5. *egyéb, főleg csúfnévi eredetű ragadványnevek*
Salgó *bögre*, Ónadi *buhu*, Balassa *hupi*, csuka Török Nándor, béni Nagy Ferenc, *hoppá* Mészáros István, *csimbók* Szabó, *bableves* Miklós Rozália, *csíra* Koós Kata, *csuli* Nagy Rudolf, Fehér József *krajcár* stb.

(A csúfnévi eredet leggyakoribb a szerkezeti felosztás szerinti első csoportban, míg a harmadikban a legritkább.)

7.

A ragadványnevek, csúfnevek gyűjtése egészen a közelmúltig viszonylag alkalmoszerű volt, szemben a csaknem mozgalom-jellegűvé vált, szinte szabványosított földrajzinév-gyűjtéssel. Bachát László szerint „szinte minden gyűjtő rendszerezése más és más” (Nyr. 96 : 17.). Ezt a megállapítást igazolja az én gyűjtésem is: a korpusz adta lehetőségek alapján csoportosítottam az adatokat.

A II. Névtudományi Konferencia (1969) óta megindult az ún. diáknevek gyűjtése (vö. *Berényi Zsuzsa*: Az iskolai ragadványnevek gyűjtése, Nyr. 96: 414—419.; *Mizser Lajos*: Adalékok a diáknév kutatásához, Nyr. 96: 419—422.; *Szilágyi Ferenc*: Adatok és szempontok a diáknevek vizsgálatához, Nyr. 97: 51—55.; *Guttmann Miklós*: Ragadványnevek az általános iskola felső tagozatos tanulójának köréből, Nyr. 97: 55—61.; *Bachát László*: A hivatalos névből alakult ragadványnevek az iskolában, MNy. 68: 439—449.). Anyagom jórésze diáknév, mégsem különítettem el a gyermekek és a felnőttek ragadványneveit, csúfneveit, annak ellenére, hogy aránylag sok különbség található a kettő között, mert ezzel csak bonyolultabbá tettem volna a rendszert (vö. *Bachát László*: A ragadványnevek néhány problémája, NytudÉrt. 70. sz. 130—134.).

Szerintem a diáknevek afféle urbanizált ragadványneveknek, a kollektív névadás nemhivatalos formái modern változatainak tekinthetők, tanulmányozásukkal közelebb kerül a nyelvtudomány a nemhivatalos kollektív névadás rendszerben való szemléléséhez, a diáknévadás szociolingvisztikai szempontú vizsgálatával viszont tetten érhetők lesznek a nemhivatalos kollektív névadás folyamatainak körülményei is.

A névadás elsődleges funkciója az egyedek megkülönböztetése, egymástól való elkülönítése. A ma érvényben lévő kételemű hivatalos személynévrendszer néha szűknek bizonyul, például a telefonkönyvek esetében. A kételemű nevek háromeleművé való bővítése legegyszerűbb második utónév (keresztnev) segítségével (pl. Kovács Mária Erzsébet). Noha a hivatalos névadás ezt lehetővé teszi, kevesen élnek vele. A bővítés lehetséges volna még a ragadványnév, esetleg a diáknév legalizálásával is. Egyes népek személynévrendszerében nem ritka a három-

vagy többemű név sem: Ilja Grigorijevics Ehrenburg, Federico Garcia Lorca, Herbert George Wells, Halide Edip Adivar stb. Nincs különösebb akadály a annak, hogy a magyar hivatalos személynévrendszerben polgárjogot nyerjen egy harmadik névelem is, elősegítve a személyazonosság megállapításának pontosságát, gördülékenyebbé téve az emberi kommunikációt.

REZIME

NESLUŽBENI OBLICI KOLEKTIVNIH LIČNIH IMENA U ŽIVOTU JEDNE OPŠTINE

Autor je prikupio oko 600 nadimaka na teritoriji opštine Ada u Bačkoj. Nekolicina podataka je dijahroničnog karaktera. Po autoru *csúfnév* (podrugljivo ime) odnosi se samo na jedno lice, a *ragadványnév* (izdeveno ime) se odnosi na čitavu jednu porodicu ili na više porodica. Postoji mogućnost da podrugljivo ime kasnije postane izdeveno ime. Klasifikacija nadimaka vrši se prema sopstvenom sistemu autora, prvenstveno zbog toga, što ne postoje unapred određene norme podele nadimaka u stručnoj literaturi, dakle svaki istraživač treba sam da odredi kategorije na osnovu korpusa. Podrugljiva imena mogu se podeliti po formi i po sadržaju. Interesantni su slučajevi diferenciranih podrugljivih imena (*lumbi*, *kis lumbi*, *nagy lumbi*), gde stariji brat ili otac dobije sekundarno podrugljivo ime, diferencirano pridevom *nagy* (veliki) ili *őreg* (stari). Izdevena imena, slično podrugljivim imenima, mogu se podeliti po formi i po sadržini, ali ostale kategorije sistema sasvim se razlikuju od onih kod podrugljivih imena.

SUMMARY

NON-OFFICIAL FORMS OF COLLECTIVE PERSONAL NAMES IN THE LIFE OF A COMMUNITY

The author has collected about 600 nicknames on the territory of the community Ada in Bačka (Yugoslavia). Some of them have diachronic features. According to the author, *csúfnév* (name of mockery) refers only to one person, and the *ragadványnév* (sobriquet) refers to a whole family or to several families. Later on a name of mockery may become a sobriquet. The classification of nicknames is done according to the author's own system, chiefly because there are no fixed norms with respect to the division of nicknames in the literature so far. So each investigator has to determine the categories on the basis of his corpus. The names of mockery can be divided according to their forms and contents. Of special interest are the differentiated names of mockery (*lumbi*, *kis lumbi*, *nagy lumbi*), where the elder brother or the father gets a secondary name of mockery, differentiated by the adjective *nagy* (big) or *őreg* (old). Similarly, sobriquets may be divided according to their forms and contents, but the other categories of the system differ from those in names of mockery.

